

Н. М. ПАРХОМЕНКО

**АКТУАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЖЕРЕЛ
ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА**

У вересні 2012 р. на Всесвітньому конгресі Міжнародної асоціації процесуального права у Москві було зазначено, що однією з проблем сучасного цивільного судочинства є співвідношення справедливих результатів і суворого формалізму при вирішенні цивільних справ у суді. Чи є метою цивільного процесу справедливості по суті або правильне вживання правових норм? Це питання часто розглядають як помилкову дилему. Однак обидві ці умови збігаються лише в ідеальному випадку. Проте безперечне те, що різні країни віддають перевагу справедливості по суті, або формальній справедливості¹.

Вказану проблему можна вважати лейтмотивом монографічного дослідження С.В. Васильєва*. Дійсно, як можна повноцінно поєднати справедливу судову процедуру розгляду справи і формально-нормативну регламентацію дій учасників судового процесу, враховуючи те, що: а) викликає стурбованість якість національного процесуального законодавства. Недосконалі закони ускладнюють для сторін, які беруть участь у справі, а також для суддів їх інтерпретацію і застосування, а дуже деталізоване законодавство завдає шкоди праву; б) процесуальне право помітно піддалося інтернаціональності і узгодженню, тоді як раніше судовий розгляд визначався національними законами і правилами; в) ідеалом сучасного судочинства стає ефективна, а не просто формальна рівність перед законом, а також втілення в життя теорії доступності правосуддя; г) поява деяких негативних аспектів судочинства, наприклад зловживання формалізмом судових процедур; д) на рівень системи цивільного судочинства значною мірою впливає і «людський чинник», тобто учасники процесу, судді й адвокати, є однією з причин розриву між теорією та практикою.

У зв'язку з цим поява комплексних наукових досліджень, які відображають теоретичні та практичні аспекти як загальної теорії джерел права, так і джерел окремих галузей права, є вельми своєчасною і важливою подією в науковому світі.

© ПАРХОМЕНКО Наталія Миколаївна – доктор юридичних наук, професор, вчений секретар Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, Заслужений юрист України

* Васильєв С.В. Джерела цивільного процесуального права України: традиції й інновації. –Х.: Еспада, 2013. – 432 с.

Тривалий час у науці цивільного процесуального права панувала думка, що формою (джерелом) цивільного процесуального права можуть виступати виключно нормативно-правові акти, наявність же інших заперечувалась. Таке положення підтримувалось і на офіційному правотворчому рівні.

Становлення нової правової системи сучасної України, її інтеграція до світового правового поля з неминучістю поставили питання про нове розуміння поняття «джерела права», про перегляд їх системи, появу й застосування так званих «нетрадиційних» для країн романо-германської системи джерел цивільного процесуального права.

Монографія С.В. Васильєва – це спроба відповісти на ряд теоретичних питань, вирішити суперечності між існуючими концепціями процесуального права та запропонувати авторське бачення вирішення проблеми формування новітньої системи джерел цивільного процесуального права.

Робота С.В. Васильєва відрізняється логікою викладення матеріалу дослідження на основі системного аналізу такої правової категорії, як джерела цивільного процесуального права. Слід підтримати позицію автора, що система джерел цивільного процесуального права – це не лише їх проста сукупність, але і системний результат правотворчості. Характер системи визначається взаємозв'язком між окремими видами джерел права. Властивості кожного виду джерела права визначають цілісність властивостей системи, яка не може бути зведена до простого підсумовування властивостей джерел права, а є якісними ознаками цілого. Найважливішою стороною системи є її динамічний аспект – внутрішня організація джерел права, в основі якої лежить багатопланова правотворча діяльність, їх функціональність, впорядкованість взаємодії, що, зрештою, визначає цілісність усієї системи. Динамічний аспект системи джерел права відображає потенційну можливість зміни властивостей системи джерел права і правової системи в цілому, в разі зміни її елементів (джерел права) – включення нових (або виключення тих, що існують) джерел права в систему або зміну функціональних властивостей тих, що вже є. Отже, аналіз будь-якої системи, у тому числі системи джерел цивільного процесуального права, не може міститись у одній застиглій моделі (С. 125–128).

Вперше в науці цивільного процесуального права України на рівні доктринального дослідження здійснено аналіз так званих «нетрадиційних» джерел цивільного процесуального права, до яких автор відносить нормативний договір, судову практику, правовий звичай, правову доктрину, правові принципи, обґрунтовуються підстави і порядок застосування вказаних джерел права (С. 45–124).

Слід підтримати авторське тлумачення поняття судової практики як цілеспрямованої діяльності суб'єктів судової системи України щодо відправлення правосуддя і сформованого на її підставі результату в формі правових принципів (правових позицій), які заповнюють, доповнюють або змінюють у зв'язку з дефектністю (прогальністю) норми, що регулюють суспільні відносини при розгляді конкретних категорій справ (С. 63).

Аналізуючи сучасні підходи науковців щодо поняття та диференціації судової практики, С.В. Васильєв не тільки дає розгорнуту характеристику практики судів загальної юрисдикції, Конституційного Суду України і Європейського суду з прав людини, але і пропонує реальні конструкції застосування таких джерел права на практиці. Авторська класифікація судової практики на правозастосовну, інтерпре-

таційну і правотворчу суттєво відрізняється від запропонованих нині визначень в юридичній літературі (С. 64–68, 233–319).

Результати дослідження знайшли своє відображення в останньому розділі монографії, присвяченому вдосконаленню системи джерел цивільного процесуального права. Заслужовують на підтримку періодизація історичного розвитку цивільного судочинства України, моделі (форми) систематизації, критерії вдосконалення та тенденції розвитку системи джерел національного цивільного процесуального права (С. 320–355).

Як і будь-яка наукова праця, монографія не позбавлена певних недоліків і дискусійних моментів, які потребують додаткової аргументації. Зокрема, дискусійними є положення монографії щодо системних властивостей джерел цивільного процесуального права, а також їх розподіл на традиційні та нетрадиційні. Крім того, здійснюючи поглиблений аналіз указів Президента України як джерел цивільного процесуального права, автор не надає прикладів їх застосування у судовій практиці (С. 222–225); перебуваючи на позиції невизнання судового прецедента джерелом цивільного процесуального права (С. 241–243), автор не обґрунтовує цього твердження. Однак ці зауваження можна розглядати як перспективу подальшого вдосконалення й розвитку положень монографії, яка буде врахована автором у майбутньому.

Отже, представлена монографія «Джерела цивільного процесуального права України: традиції й інновації» є завершеним самостійним науковим дослідженням, виконаним на актуальну тему, має наукову і практичну цінність. Результати дослідження можуть бути використані як у науково-дослідних цілях і у правотворчій роботі, так і в навчальному процесі.

Видання цієї монографії є логічним продовженням наукових досліджень С.В. Васильєва – автора понад 130 наукових праць, серед яких 3 монографії – «Судочинство у справах про відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю громадянина при виконанні ним трудових обов'язків» (Харків, 1999), «Доказування та докази у господарському процесі України» (Харків, 2004), «Деліктне судочинство» (Харків, 2005), понад 20 підручників та навчальних посібників з проблем цивільного та господарського судочинства.

Монографії властива наукова новизна, що свідчить про глибоку обізнаність автора з теоретичними та практичними аспектами правового регулювання цивільних процесуальних правовідносин, вона буде корисною для фахівців у галузі процесуального права, а також фахівців, які на науковому та практичному рівнях вирішують питання здійснення правосуддя.

1. Гражданский процесс в международном диалоге: европейский контекст: Всемирная конференция Международной ассоциации процессуального права, 18–21 сентября 2012 г., Москва, Россия: Сборник докладов / Под ред. Д.Я. Малешина; Международная ассоциация процессуального права. – М.: Статут, 2012. – С.163.